

ІНФЕКЦІЙНІ ХВОРОБИ

УДК 616.98:578.828.6

**А.В. Бондаренко, С.І. Похил*, О.В. Бондаренко*,
В.М. Козько, Д.В. Кацапов**

Харківський національний медичний університет

**ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова» АМН України,
м. Харків*

**ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРАЛЬНИХ
І АНТАГОНІСТИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ *BARTONELLA SPP.***

Наведено результати власних досліджень культуральних і антагоністичних властивостей *Bartonella spp.* Встановлено їх високу вибагливість до поживних середовищ і умов культивування. Ефективними для виділення і вирощування штамів *Bartonella spp.* є різні варіанти оптимізованого шоколадного агару, які виготовляли на основі середовищ LBA, EA, BHIA та дефібринованої крові кролика або барана. У тестах відстроченого антагонізму не було виявлено жодного випадку антагоністичної взаємодії *Bartonella spp.* з іншими видами бактерій.

Ключові слова: *Bartonella*, культуральні властивості, антагоністичні властивості.

Незважаючи на те, що клініка типової форми хвороби від котячої подряпини вперше була описана у 1931 р., збудник був ідентифікований у 1990 р. і лише у 1993 р. після вивчення будови рибосомальної РНК отримав назву *Bartonella henselae*. Дотепер бартонели вважаються маловивченою групою мікроорганізмів. Сьогодні ці бактерії об'єднані в родину *Bartonellaceae*, яка містить один рід *Bartonella* та 24 види й підвиди. Кількість видів бартонел і в подальшому буде швидко зростати, бо існує велика кількість різновидів тварин, птахів, земноводних та інших істот, які можуть бути господарями для паразитуючих бартонел [1–3]. Тому є очевидною актуальність вивчення культуральних властивостей *Bartonella spp.* для бактеріологічної діагностики бартонельозів.

Антагоністична активність бактерій в асоціаціях є однією із форм боротьби за існування – результат взаємодій між мікроорганізмами, що визначає їх виживання. Активний штам виконує роль продуцента антимікробних речовин, а асоціативні бактерії визначають можливість і силу прояву антагонізму [4]. Виявлення антагоністич-

них властивостей *Bartonella spp.* може стати важливим ідентифікаційним критерієм.

Матеріал і методи. Об'єктом дослідження були дев'ять штамів бактерій роду *Bartonella*. В якості типового використовували штам *Bartonella henselae* CCUG 30454BT, отриманий із Culture Collection, University of Goeteborg, Department of Clinical Bacteriology. Всім інших референтних штамів *Bartonella spp.* (JHMI3 06U051, 06U052, 06U053, 06U054, 06U055, 06U056, 06U061, 06U062) були виділені в 2005–2006 рр. в лабораторії нових і маловивчених інфекційних захворювань ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова» від хворих на бартонельозну інфекцію, які проходили лікування в обласній клінічній інфекційній лікарні м. Харкова.

Тестовані такі поживні середовища: 2%-вий м'ясопептонні агар і бульйон, середовище для визначення антибіотикочутливості, 2%-вий агар із мозково-серцевим екстрактом, Лурія-Бертані агар і бульйон, буферний вугільно-дріжджовий агар, середовища для виділення і культивування бруцел – еритрит-агар, бордетел-козеїно-вугільний агар, стафілококів – молочно-жовт-

© А.В. Бондаренко, С.І. Похил, О.В. Бондаренко та ін., 2011

ково-сольовий агар, гемокультур і стрептококів, мікроорганізмів роду *Candida* – агар Сабуро, ентеробактерій – агар Ендо, сальмонел – вісмут-сульфіт-агар, шигел – агар Плоскірева, нейсерій та корінебактерій – сироватковий агар, культивування молочнокислих бактерій – молочно-рослинне середовище – 4,5%-ий кров'яний агар, шоколадний агар, виготовлений за традиційною рецептурою, та оптимізовані варіанти шоколадного агару, які виготовляли на основі середовищ Лурія-Бертані агар і бульйон, еритрит-агар, 2%-ий агар із мозково-серцевим екстрактом та дефібринованої крові кролика або барана [5].

Усі поживні середовища виготовляли за загальноприйнятими рецептурами, як викладено в інструкціях підприємств-виробників середовищ і нормативно-методичних документах. Якість поживних середовищ оцінювали у відповідності із загальними бактеріологічними вимогами [6–8]. Окрім оптимальних показників рН, Eh, ізотонічності, вологості, достатньої буферності та стерильності, які забезпечувалися чітким дотриманням визначеної технології приготування, поживні середовища тестували на ростові якості: наявність і кількість колонієутворюючих одиниць (КУО); швидкість росту бартонел – час культивування, необхідний для формування макроколоній, видимих неозброєним оком; характеристику фенотипів макроколоній бартонел; збереження типових мікробіологічних властивостей у штамів бартонел, вирощених на поживних середовищах: морфологічних, тинкторіальних, біохімічних, серотипічних. Стандартизовані у стерильному 0,15 М фосфатно-сольовому буфері (рН=7,0) до 0,023 за показником одиниць оптичної щільності при $\lambda=590$ нм суспензії штамів бартонел дозовано (по 10^{-1} – 10^{-4} мл) висівали на поверхню поживних середовищ. Культивування посівів бартонел здійснювали при температурі $(35,0 \pm 0,5)^\circ\text{C}$ в атмосфері з 5%-вим CO_2 впродовж 10–40 діб із щодобовим переглядом зон росту мікроорганізмів (для створення необхідних умов використовували ексікатор) [9, 10].

Антагоністичні властивості штамів *Bartonella spp.* по відношенню до культур інших видів бактерій, які найчастіше спричиняють гнійно-запальні ускладнення ран (у тому числі після укусів, подряпин шкіри, нанесених тваринами), – *Staphylococcus aureus subsp. aureus*, *Streptococcus pyogenes*, *Escherichia coli*, *Candida albicans*, *Klebsiella pneu-*

moniae subsp. pneumoniae, *Haemophilus influenzae*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Pasteurella multocida*, *Actinomyces israelii*, *Pasteurella multocida* (штами отримано із музею живих культур ІМІ ім. І.І. Мечникова) вивчали за допомогою методу відстроченого антагонізму [11], а також прискореним тестом з нанесенням поверхневого шару агару, інокульованого індикаторною культурою. Прискорений тест з нанесенням поверхневого шару агару передбачає попереднє вирощування на поживному середовищі в чашках Петрі макроколоній мікроорганізмів, які тестуються для виявлення їх здатності конкурентно пригнічувати ріст інших видів бактерій. В подальшому готується другий верхній шар напівтвердого поживного середовища (містить 0,7%-ий (вага/об'єм) поживний агар) з індикаторним штамом, за характеристиками росту якого виявляли ознаки антагоністичного пригнічення. Для цього в розплавлене і охолоджене до 46 – 48°C напівтверде поживне середовище (розлили в стерильні пробірки по 3–4 мл) вносили 0,1 мл однодобової бульйонної культури або корпускулярної суспензії в стерильній дистильованій воді індикаторного штаму в концентрації 0,045–0,050 од. опт. щільн. при $\lambda=590$ нм, що складало приблизно 10^8 – 10^9 КУО/мл та 0,01 % (вага/об'єм) окисновідновного (RH_2) індикатора, 2,3,5-трифенілтетразолію хлористого ($\text{C}_{19}\text{H}_{15}\text{Cl}$) – ТТХ. Чашки із нанесеною індикаторною культурою інкубували при $(35,0 \pm 0,5)^\circ\text{C}$ (в атмосфері з 5%-вим CO_2 , коли індикаторними штамми були *Bartonella-like* мікроорганізми) від 5 до 72 год для формування чітких ознак їх пригнічення або активного росту. За цих умов зони поживного середовища із наявністю бактеріального росту набувають яскраво-червоного забарвлення, а зони пригнічення індикаторного штаму зберігають вихідний колір. Незабарвлена окислена форма ТТХ під дією продуктів життєдіяльності мікроорганізмів переходить у відновлену форму – 2,3,5-трифенілформазан. Прискорений тест з нанесенням поверхневого шару агару дозволяє суттєво прискорити результати досліджень антагоністичних властивостей штамів мікроорганізмів [12].

Для виготовлення поживних середовищ і вирощування *Bartonella spp.* і мікроорганізмів інших таксономічних груп використовували типове для бактеріологічних лабораторій обладнання, прилади і лабораторний посуд: стерилізатор ВК-75, сушильно-

стерилізаційну шафу ШСС-80П, центрифугу ОПН-ЗУХЛ42, прилад для рахування колоній бактерій «ПСБ», мікроскоп С-11 серії «Біолам», рН-метр-мілівольтметр рН-410, колориметр фотоелектричний концентраційний КФК-2МП-УХЛ, аквадистилатор ДЕ-42 модель 818, ваги технічні ВЛТ-1000, термостат електричний сухоповітряний ТС-80М-2, холодильник побутовий «Снайге» та ін.

Результати та їх обговорення. Бартонелли характеризуються високою вибагливістю до поживних середовищ і потребують особливих умов для культивування. Типовий штам *B. henselae* CCUG 30454BT і виділені штами *Bartonella spp.* не росли (не формували впродовж 40 діб вирощування при оптимальних умовах макроколоній, видимих неозброєним оком) на переважній більшості поживних середовищ, які найбільш широко застосовуються в практиці бактеріологічних лабораторій установ охорони здоров'я України. На кров'яному агарі типовий штам *B. henselae* давав слабкий ріст з утворенням дрібних макроколоній. Останні стають ледь видимими неозброєним оком лише на 8-му–10-ту добу вирощування, а впродовж 14 діб інкубування досягають розмірів 0,5–0,8 мм в діаметрі, мають атипові фенотипічні характеристики: практично правильну округлу форму, трохи випуклий профіль, ледь шорстку або гладку поверхню, чіткий рівний або нерівний край (SR-форма), напівпрозорий сіруватий колір. Навпаки, жоден з клінічних штамів *Bartonella spp.* при цих умовах культивування не утворював видимих неозброєним оком макроколоній на кров'яному агарі. Всі досліджені нами штами бартонел давали задовільний ріст (формували видимі неозброєним оком макроколонії на 12-ту–16-ту добу інкубування) на традиційному шоколадному агарі.

Для вирощування культур *Bartonella spp.* більш ефективним виявився оптимізований шоколадний агар, який характеризується задовільною технологічністю при виготовленні, добре стандартизується за наступними показниками: активністю іонів водню (показник рН становив $7,0 \pm 0,1$; окисно-відновлювальним (редокс) потенціалом (показник Eh змінювався від -120 мВ до -30 мВ); вологістю (α_w – показник активності води в середовищі становив $0,97 \pm 0,01$, його оптимальне значення вдається утримувати впродовж тривалої інкубації посівів в умовах вологості камери при використанні

ексикатора) і осмотичним тиском (π – розрахований показник осмотичного тиску середовища складав 2875 кПа/моль).

Зразки оптимізованого шоколадного агару, виготовлені на основі Лурія-Бертані агару і бульйону, еритрит-агару і 2%-вого агару із мозково-серцевим екстрактом, забезпечили ріст усіх дев'яти штамів *Bartonella spp.*, взятих в експеримент, при цьому в стандартних умовах культивування видимі неозброєним оком макроколонії формуються на 7-му або 9-ту добу, а масова частка макроколоній з типовою морфологією складає близько 85 %.

При вирощуванні типового штаму *B. henselae* на оптимізованому шоколадному агарі видимі неозброєним оком макроколонії формуються впродовж семи діб, а за 10 або 12 діб досягають розмірів 0,8–1,4 мм в діаметрі, мають наближену до правильної округлу форму, випуклу шорстку блискучу поверхню (напівсферу) з чітким рівним краєм (S-форма), напівпрозорий сіруватий колір. Клінічні штами *Bartonella spp.* при вирощуванні на оптимізованій шоколадній агар характеризувались значною політипністю морфології колоній. Останні відрізнялись від макроколоній типового штаму *B. henselae* CCUG 30454BT більш виразною шорсткістю (SR-форма) з чітким, нерівним краєм і горбкуватою поверхнею, яка схожа на голівку «кольорової капусти».

За результатами експериментів, у тестах відстроченого антагонізму не було виявлено жодного випадку антагоністичної взаємодії між штамами культур *S.aureus subsp. aureus*, *H. influenzae*, *P. aeruginosa*, *K. pneumoniae subsp. pneumoniae*, *E. coli*, *S. pyogenes*, *P. multocida*, *C. albicans*, *A. israelii* та культурами *Bartonella spp.* Штами бартонел формують типові макроколонії при їх вирощуванні на оптимізованій шоколадній агарі за умови безпосередньої близькості до макроколоній інших мікроорганізмів указаних таксономічних груп.

Висновки

1. Дослідження культуральних властивостей штамів бартонел засвідчили, що ці мікроорганізми характеризуються високою вибагливістю до поживних середовищ і умов культивування. Вони не ростуть на більшості поживних середовищ, які широко застосовуються в практиці бактеріологічних лабораторій установ охорони здоров'я України.

2. Доведено, що у порівнянні із традиційним шоколадним агаром більш ефектив-

ними для виділення і вирощування штамів *Bartonella spp.* є різні варіанти оптимізованого шоколадного агару, на яких при вирощуванні впродовж 5–10 діб ці мікроорганізми формують типові (SR-форма) і атипові (S-форма) макроколонії розміром 0,8–1,4 мм в діаметрі.

3. Встановлено, що клінічні штами бартонел при вирощуванні на оптимізованому шоколадному агарі характеризуються знач-

ною політипністю морфології колоній і відрізняються від макроколоній типового штаму *B. henselae* CCUG 30454BT більш виразною шорсткістю, чітким, нерівним краєм і горбкуватою поверхнею, яка схожа на голівку «кольорової капусти».

4. При вивченні антагоністичних властивостей *Bartonella spp.* в тестах відстроченого антагонізму не було виявлено жодного випадку антагоністичної взаємодії.

Список літератури

1. Isolation of *Bartonella* (*Rochalimaea*) *henselae*: effects of methods of blood collection and handling / S. A. Brenner, J. A. Rooney, P. Manzwetsch, R. L. Regnery // *J. Clin. Microbiol.* – 1997. – № 35. – P. 544–547.
2. *Jacomo V.* Natural history of bartonella infections (an exception to Koch's postulate) / V. Jacomo, P. J. Kelly, D. Raoult // *Clin. Diagn. Lab. Immunol.* – 2002. – № 9. – P. 8–18.
3. *La Scola B.* Culture of *Bartonella quintana* and *Bartonella henselae* from human samples: a 5-year experience (1993 to 1998) / B. La Scola, D. Raoult // *J. Clin. Microbiol.* – 1999. – Vol. 37. – P. 1899–1905.
4. Ассоциативный симбиоз / О. В. Бухарин, Е. С. Лобакова, Н. В. Немцева, С. В. Черкасов. – Екатеринбург: УрО РАН, 2007. – 264 с.
5. Бактеріологічний метод діагностики бартофельозної інфекції / А. В. Бондаренко, С. І. Похил, О. В. Бондаренко [та ін.] // *Лаб. діагностика.* – 2007. – № 2 (40). – С. 51–56.
6. Приказ МЗ СССР № 535 от 22.04.1985 г. Методические указания по применению унифицированных микробиологических (бактериологических) методов исследования в клинико-диагностических лабораториях. – М., 1985. – 126 с.
7. Справочник по микробиологическим и вирусологическим методам исследования / под ред. О. М. Биргера. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Медгиз, 1982. – 464 с.
8. Український центр державного санітарно-епідеміологічного нагляду. Інформ. лист № 05.4.1/1670 від 15.11.2000 р. «Бактеріологічний контроль поживних середовищ». – К., 2000. – 13 с.
9. Strategy to detect and identify *Bartonella* species in routine clinical laboratory yields *Bartonella henselae* from human immunodeficiency virus-positive patient and unique *Bartonella* strain from his cat / J. E. Clarridge, T. C. Raich, D. Pirwani [et al.] // *J. Clin. Microbiol.* – 1995. – Vol. 33, № 8. – P. 2107–2113.
10. Cat scratch disease. Isolation and culture of the bacterial agent / C. K. English, D. J. Wear, A. M. Margileth [et al.] // *J. Am. Med. Assoc.* – 1997. – Vol. 259. – P. 1347–1352.
11. *Кудлай Д. Г.* Бактериоциногенез / Д. Г. Кудлай, В. Г. Лихоед. – Л., 1966. – 203 с.
12. *Похил С. И.* Экспрессный метод бактериоцинотирования микроорганизмов / С. И. Похил, Л. А. Кособуцкий // *Лаб. дело.* – 1991. – № 7. – С. 54–56.

А.В. Бондаренко, С.И. Похил, Е.В. Бондаренко, В.Н. Козько, Д.В. Кацапов

ИССЛЕДОВАНИЕ КУЛЬТУРАЛЬНЫХ И АНТАГОНИСТИЧЕСКИХ СВОЙСТВ *BARTONELLA SPP.*

Представлены результаты собственных исследований культуральных и антагонистических свойств *Bartonella spp.* Установлена их высокая прихотливость к питательным средам и условиям культивирования. Эффективными для выделения и выращивания штаммов *Bartonella spp.* являются различные варианты оптимизированного шоколадного агара, изготавливаемые на основе сред LBA, EA, BHIA и дефибринированной крови кролика или барана. В тестах отсроченного антагонизма не было выявлено ни одного случая антагонистического взаимодействия *Bartonella spp.* с другими видами бактерий.

Ключевые слова: *Bartonella*, культуральные свойства, антагонистические свойства.

A.V. Bondarenko, S.I. Pokhil, O.V. Bondarenko, V.M. Kozko, D.V. Katsapov

STUDY OF *BARTONELLA SPP.* CULTURAL AND ANTAGONISTIC PROPERTIES

The results of own researches on *Bartonella spp.* cultural and antagonistic properties are presented. Their high fastidiousness to selective mediums and conditions of cultivation is set. Effective for the selection and growing of cultures of *Bartonella spp.* there are different variants of optimized chocolate agar, produced on the basis of LBA, EA, BHIA mediums and defibrinated blood of rabbit or ram. At the study of *Bartonella spp.* antagonistic properties, not a single case of antagonistic cooperation was exposed on the results of experiments on the tests of deferred antagonism.

Key words: *Bartonella*, cultural properties, antagonistic properties.

Поступила 28.03.11